

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2012

Zuzana ELIÁŠOVÁ

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
KATEDRA FILOSOFIE

Dětství a dospělost ve filosofické reflexi
(Komenský, Locke)

Zuzana Eliášová

Bakalářská práce

2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zuzana Eliášová**
Osobní číslo: **H09485**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Dětství a dospělost ve filosofické reflexi**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se bude zabývat analýzou fenoménu dětství a dospělosti v dílech autorů Johna Locka a Jana Amose Komenského. Zohlední kontext, v němž jsou dětství a dospělost promýšleny, a provede srovnání.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- **Informatorium školy mateřské, Jan Amos Komenský, Praha: Academia, 2007 - Labyrint světa a ráj srdce, Jan Amos Komenský, Brno: Tribun EU, 2009 - Dopis o toleranci, John Locke, Brno: Atlantis, 2000 - Esej o lidském rozumu, John Locke, Praha: Svoboda, 1984 - O výchově, John Locke, Praha: SPN, 1984**

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Miloslav Průka, Ph.D.

Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2012

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 26. 3. 2012

Zuzana Eliášová

Poděkování:

Zde bych ráda poděkovala panu Mgr. Miloslavovi Průkovi, Ph.D. za jeho čas, který mi věnoval, cenné rady, připomínky a kritiku v době psaní mé bakalářské práce. Dále bych také chtěla poděkovat své rodině za podporu po celou dobu mého dosavadního studia.

ABSTRAKT

Tématem této bakalářské práce je dětství a dospělost ve filosofické reflexi. Tyto dva fenomény jsou rozebírány z pohledu Johna Locka a Jana Amose Komenského. Podkladem pro tuto jsou jejich nejvýznamnější díla. Pojem dětství a dítěte je pojímáno u obou myslitelů v souvislosti s výchovou. Jak v kapitolách o dětství, tak o dospělosti jsou vysvětleny termíny, které s danými tématy souvisí. Cílem práce je nejprve rozbor dětství a dospělosti z hlediska obou filosofů a následně jejich srovnání.

Klíčová slova

Locke, Komenský, dítě, výchova, hra, dospělý, člověk, náprava, rozum, Bůh

TITLE

Childhood and Adulthood in Philosophical Reflection

ABSTRAKT

The topic of this bachelor thesis is childhood and adulthood in philosophical reflection. These two phenomena are discussed from the perspective of John Locke and Joan Amos Comenius. Their most important works are the basic resource for this thesis. The concept of childhood and the child is perceived in both thinkers in relation to education. As in the chapters of childhood and adulthood are explained the terms that relate to these topics. The goal objective of the bachelor thesis is to analyse childhood and adulthood in terms of these two philosophers and their comparison.

Key words

Locke, Comenius, child, education, game, adult, man, correction, reason, God

OBSAH

1. ÚVOD	8
2. JOHN LOCKE	8
2.1. DĚTSTVÍ A VÝCHOVA	9
2.1.1. O dětství a výchově obecně	9
2.1.2. Dětství a výchova – spis Ovýchově	11
2.2. DOSPĚLOST	16
2.2.1. Vrozenost idejím	16
2.2.2. Ideje	19
2.2.3. Jednoduché ideje	19
2.2.4. Složitě ideje	20
2.2.5. Vůle a rozum	22
2.2.6. Svoboda člověka	22
2.2.7. Identita člověka	23
2.2.8. Poznání člověka	24
2.2.9. O lidském rozumu	26
3. JAN AMOS KOMENSKÝ	27
3.1. DĚTSTVÍ A VÝCHOVA	27
3.1.1. O dětství a výchově obecně	27
3.1.2. Informatorium školy mateřské	28
3.2. DOSPĚLOST	31
3.2.1. Člověk v labyrintu	31
3.2.2. Jak takový svět napravit?	33
3.2.3. Obecná porada o nápravě věcí lidských	36
3.2.3.1. Vztah těla a ducha	36
3.2.3.2. Rozum člověka	37
3.2.3.3. Vůle člověka	39
3.2.3.4. Poznání člověka	39
3.2.3.5. Cíty člověka	40
3.2.3.6. Jednání člověka	41
4. SROVNÁNÍ	42
4.1. SROVNÁNÍ DĚTSTVÍ A VÝCHOVY	42
4.2. SROVNÁNÍ DOSPĚLOSTI	44
5. ZÁVĚR	47
6. BIBLIOGRAFIE	49

1. ÚVOD

Tématem bakalářské práce je dětství a dospělost z pohledu Johna Locka a Jana Amose Komenského. Práce je rozdělena do tří částí. V prvních dvou částech se jedná o analýzu názorů těchto myslitelů na dané téma a ve třetí části následuje jejich srovnání.

John Locke je významnou postavou Anglie 17. století. Byl to filosof, politik a pedagog, představitel anglického empirismu, který rovněž založil. Zastával názor, že lidské poznání pochází ze zkušenosti, člověk je tedy nepopsaná deska. Tím stojí v opozici proti Descartovi a jeho racionalismu, který hlásal, že existují vrozené ideje. Velmi ovlivnil osvícenskou filosofii, která následovala.

Jan Amos Komenský byl českým teologem, filosofem, spisovatelem a zároveň také posledním biskupem Jednoty bratrské. Není ukotven ve své době, čili v období 17. století, protože pro většinu toho, co se v ní odehrávalo, neměl pochopení. Ovšem spojuje předcházející renesanční období s 18. stoletím.

První kapitola pojednává o filosofii Johna Locka. Je rozdělena na dvě části, kde je v první rozebírána jeho teorie dětství a výchovy a ve druhé dospělost. V první části vycházím z jeho spisu *O výchově* a ve druhé z jeho největšího díla *Esej o lidském rozumu*.

Druhá kapitola je věnována filosofii Jana Amose Komenského. Stejně jako kapitola první je rozdělena na část o dětství a výchově a na část o dospělosti. Co se týká dětství, vycházím z knihy *Informatorium školy mateřské*. V části o dospělosti jsou mým hlavním tématem myšlenky z knihy *Labyrint světa a ráj srdce* a *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.

V poslední kapitole se věnuji srovnání těchto dvou významných filosofů. Nejprve srovnávám jejich názory na dětství a výchovu, poté na dospělého člověka.

2. JOHN LOCKE

2.1 DĚTSTVÍ A VÝCHOVA

2.1.1 O dětství a výchově obecně

John Locke se narodil v roce 1632 a zemřel v roce 1704. Své teorie o výchově dětí tedy píše v období osvícenství. Je to období, kdy dochází ke krizi feudalismu a nastupuje kapitalismus. Měšťané se stávají nejsilnější třídou. „V celku lze pozorovat rostoucí víru v prostého člověka, ve význam vědy a v lidský osvícený rozum.“¹ To, v co osvícenství věřilo, bylo, že člověk s jeho osvíceným rozumem může reformovat společenské instituce včetně výchovných. To vše koná ve prospěch dobra. Výchova měla pro osvícence rozhodující význam. Tedy i pro Johna Locka, který na rozdíl od jiných, kteří hovořili o tom, že je všemocná a nemá žádné omezení, hlásal, že rozumová činnost musí být v souladu se smyslovým vnímáním. Osvícenství a jeho představitelé se obecně obraceli na přírodu, na právo všech lidí na život, dále i na svobodu a na majetek. John Locke navrhoval měšťanské státní útvary, kde by lidé měli mít občanské právo. Právě v takovém občanském právu hrály hlavní roli právo na vzdělání a výchovu jako cíl rozvoje celé osobnosti.²

Takové koncepce o vzdělání a výchově zahrnovaly nejen psychický, ale i fyzický rozvoj. John Locke byl zastáncem toho, že je třeba klást důraz na fyzický rozvoj. S ním je spojena hygiena a zdraví. Co se týká rozvoje psychiky, ten se měl uplatňovat již od narození. Právě zde je rozvíjeno komeniánské pojetí o tom, že mysl dětí je nepopsaná deska neboli tabula rasa. John Locke toto tvrzení zaměřuje proti myšlenkám o vrozených ideách a schopnostech. Jeho teorie učení je tedy orientována na smyslovou zkušenost. Výchova a vzdělání mají být především nenásilné, mají nenásilně rozvíjet lidskou přirozenost. Objevují se nové názory o tom, že dítě není zmenšená kopie dospělých. Tento názor již zastával Jan Amos Komenský, že je totiž třeba věnovat individuálním zvláštnostem dětí velkou pozornost a musí se najít vhodné metody, jak toho docílit. Nejen

¹ ČAPKOVÁ, Dagmar, *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku do konce 18. století*, Praha: SPN 1980, str. 91

² Tamtéž, str. 90 - 92

dospělý člověk, ale i dítě mají své vlastní charakteristické vlastnosti, rysy, zvláštnosti a to jak fyzické, tak intelektuální a právě s nimi se musí ve výchově počítat.³

Locke uplatňuje smyslový realismus, experimentalismus a názorovou metodu. Hlásá také to, že co se týká rozumové výchovy, nezáleží tolik na rozumových poznacích, ale především na vývoji smyslů a zkušeností a na rozvoji rozumových schopností. Locke také usiluje o harmonii v rozvíjení všech sil člověka od dětství. Jde mu vlastně o všeobecnou výchovu. A takovou výchovou a rozvojem prochází každý člověk, protože není ničím umělým, ale je ve své podstatě přirozená. Nejde tedy o individuální rozvoj, ale o rozvoj společenský.⁴

V období, kdy John Locke koncipuje své myšlenky, se začíná usilovat o poznání dětské osobnosti. Také se proniká více do hloubky v oblasti dětského myšlení, zájmů a schopností. Tyto děje můžeme nejlépe pozorovat a rozpoznat při nějaké aktivitě, například při hře. Zatímco někteří teoretikové té doby výchovu více zakládají na citové a volní výchově, u Johna Locka tomu tak není. Ten výchovu zakládá na výchově intelektuální.⁵

John Locke je představitel politického liberalismu a parlamentní demokracie. Je toho názoru, že výchova je nedílnou součástí moci státu. Výchovou myslí především výchovu gentlemana. Považoval ji sice za důležitou pro všechny třídy, ale gentleman jednou povede společnost. Proto mu jde tedy o to, aby byl gentleman vychován v pravdivého, tolerantního, uhlazeného, schopného muže, který bude moudrý. Jeho moudrost pak bude založena na rozumu, kterému bude předcházet smyslová zkušenost. Jeho empirismus měl důsledky i pro vývoj dětí předškolního věku. Smysly musíme rozvíjet již od dětství, tedy co nejdříve, protože jsou nevyhnutelným prostředkem pro poznání skutečnosti.⁶

Své teorie o výchově zakládá jak na psychickém, tak i na fyzickém vývoji. Jsou pro něho důležité zdraví, hygiena, správná životospráva, otužování, čerstvý vzduch, atd. Takto nabyté dojmy pak mají důsledky v dalším životě. Dále jsou pro něho důležité správné vztahy mezi rodiči a dětmi. Děti musí respektovat rodiče a naopak. Hra je podstatná pro rozvoj hloubavosti, rozumu i charakterových vlastností. Locke ji z tohoto důvodu věnuje

³ Tamtéž, str. 92 - 93

⁴ Tamtéž, str. 93 - 94

⁵ Tamtéž, str. 95

⁶ Tamtéž, str. 96

hodně pozornosti. To, co u Locka nenalezneme, je význam citů pro výchovu. Najdeme ho pouze v souvislosti s morálním vývojem. Veškerou činnost dítěte a člověka řídí rozum, o jehož výchovu je třeba řádně pečovat, protože je to právě on, kdo nás dovede za správným poznáním a pravou ctností.⁷

2.1.2 Dětství a výchova – spis *O výchově*

Je potřeba, aby byl zdravý duch ve zdravém těle. Obojí je pro něj to nejdůležitější, a když toto člověk má, už si nemusí víc přát, protože kdo nemyslí moudře, nepůjde nikdy po správné cestě, a kdo nemá zdravé, ale chatrné tělo, nikdy po této správné cestě nepůjde dlouho. Lidé, které potkáváme, jsou z devíti desetin tím, čím jsou jen díky výchově.⁸

Jak jsem již psala výše, zabývá se i tělesnou výchovou a bere ji za obdobně důležitou jako mravní. Podává zde rady rodičům, jak by měli nejlépe posílit zdraví svých dětí a to bez pomoci medicíny. Gentlemani by měli se svými dětmi zacházet tak, jako se svými dětmi zacházejí poctiví sedláci a svobodní rolníci. Ženy a matky nabádá, aby nekazily tělesné zdraví dětí přílišným rozmazlováním a hýčkáním, ba naopak. S otužováním by rodiče měli začít už od miminka, mají si zvykat na zimu i teplo. Měli by děti otužovat studenou vodou a ne moc teplým oblečením. Další rady podává z oblasti stravy. Ta by měla být co nejprostší a nejjednodušší. Toto všechno dokazuje na příkladu s Římany, kteří střídmost považovali za nutnou pro zdraví i pro práci. Co je třeba dětem nejvíce dopřát, je spánek, ten totiž napomáhá růstu dětí. Ale měly by se naučit chodit brzy spát a ráno brzy vstávat. Lůžko by měly mít tvrdé, aby nelenivěly v posteli a tím nezhálely.⁹

Nejdůležitější částí tohoto spisu je část o mravní výchově a jejích zásadách. Locke píše, že se musíme věnovat tomu, abychom vytvářeli ducha dětí, abychom tomuto duchu dali potřebný základ, který pak bude podstatný pro celý jejich život. Pokud se děti budou chovat dobře nebo špatně, vždy bude na vině výchova. Výchově je třeba věnovat velikou pozornost a to v pravý čas, protože zpočátku je duch nejcitlivější a lze ho co nejvíce ovlivnit. Rodiče kazí své děti tím, že je milují tolik, že hýčkají jejich chyby a tím kazí přirozené dobré základy. Již od útlého dětství je nutné učit děti potlačovat uspokojování jejich žádostí, které rozum neschvaluje. Toto potlačování uspokojování je základem

⁷ Tamtéž, str. 97 - 98

⁸ LOCKE, John, *O výchově*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984, str. 78

⁹ Tamtéž, str. 78 - 92

veškeré ušlechtilosti, a dá se vycvičit jedině zvykem. Proto se máme držet takové zásady, která říká: „děti nikdy nedosáhnou křikem a neodbytností, co se jim jednou odepře“¹⁰. Děti by měly na rodiče jako na své pány, s velikou úctou a dokonce i strachem. Ovšem nesmí se s tím pokračovat i do pozdějších let, tam by měla k rodičům převládat láska a přátelství.¹¹

Tresty Locke zcela nevylučuje, ale rozhodně nedoporučuje příliš kruté tresty, těmi se toho moc dobrého neučiní, spíše naopak. Rozhodně nelze děti ponižovat, pokořovat, atd. Bití doporučuje ze všeho nejméně, stejně jako přílišné lichocení a odměňování.

Děti bychom neměli přetěžovat mnohými úkoly, pravidly nebo příkazy. Problém je, že jim nemusí vždy rozumět a rychle je proto zapomenou. Nejlepší metodou je dát mu pouze jedno pravidlo, a pokud vidíme, že je dobře ovládá a že je upevněno, můžeme přistoupit k dalšímu. Také je velice důležité vychovávat dítě jen vlídnými slovy. Tato metoda je dobrá i v tom smyslu, že při ní poznáme, co je schopné zvládnout, jestli je to přiměřené jeho možnostem a jestli to odpovídá jeho vrozeným vlohám a tělesným a duševním zvláštnostem. Všechny tyto aspekty musíme brát v úvahu při každé správné výchově. Protože „Bůh vtiskl každé lidské duši jisté charakteristické vlastnosti“¹², nelze je změnit, pouze vylepšit. Dále upozorňuje na zlozvyk, který dítě může získat díky špatné výchově a tím je jakékoli předstírání, kterým člověk zakrývá své nedostatky.¹³

Locke dále doporučuje domácí výchovu. Tvrdí, že pobyt mimo dům sice chlapce naučí pohybovat se mezi chlapci svého věku, pohybovat se ve světě a poznat svět, ale to není nic, co by se nedalo dohonit časem a v průběhu let. Ušlechtilost se získává hůře a pomaleji než znalost světa. Díky domácí výchově se u chlapce vytváří vlastnosti, které jsou podstatné pro zdatného muže. Domácí učitel pomůže chlapci dozrát v muže mnohem dříve, než by se tomu tak stalo ve škole. Není to ale jen věc učitele. Rodiče by měli jít dětem příkladem, protože děti mají veliký sklon k napodobování. A dále, pokud chceme, aby nás naše dítě respektovalo, musíme i my respektovat naše dítě.¹⁴

Jsou chyby, za které by děti neměly být trestány. Locke zde podává dvě pravidla vyučovací metody. První hovoří o tom, že by se neměl žádný z předmětů dětem dávat za

¹⁰ Tamtéž, str. 100

¹¹ Tamtéž, str. 94 - 101

¹² Tamtéž, str. 111

¹³ Tamtéž, str. 110 - 113

¹⁴ Tamtéž, str. 117 - 122

úkol, protože pak se jim jeho plnění zprotiví. Toto se ovšem netýká jen dětí. I dospělí nedělají nic z radosti, pokud je to jejich úkol nebo povinnost. Za druhé, když si už děti učinily k něčemu náklonnost, rozhodně bychom je neměli k tomu nutit, když nemají náladu a chuť. Vždy, když je chceme něco naučit, musíme je uvést do správné nálady, pak se toho naučí třikrát tolik. Děti by se neměly nikdy trestat bezmyšlenkovitě a násilně. Tělesné tresty Locke povoluje jen tehdy, je-li dítě tvrdohlavé a vzdorovité. U trestu je hlavní to, aby se dítě stydělo, ne aby mu způsobilo bolest.¹⁵

Je potřeba, aby otec projevoval synovi, co největší důvěru. Měl by mu naslouchat a brzy s ním jednat jako s mužem, protože čím dřív s ním otec bude jednat jako s mužem, tím dřív se jím také stane. Rodiče by k dětem měli být laskaví a přátelští.¹⁶

Locke píše, že je velmi důležité, abychom u dětí zjistili, kam je vedou jejich vlohy. Je třeba pozorovat včas jejich povahu, vlohy a emoce, které u nich převládají a to nejlépe při hře, když jsou uvolnění.

U dětí se velice záhy projevují dvě věci, první je, že milují volnost, a ta druhá, že se stále snaží někoho ovládat. Tato láska k moci a ovládání se projevuje ve velice raném věku. Těsně po porodu děti křičí a domáhají se toho, co chtějí. Jejich žádosti by se měly potlačovat, ale jejich zvědavost nikoli. Ta by se měla pečlivě rozvíjet. Je důležité, abychom děti vedli k tomu, aby si pomáhaly a aby se uměly lehce a rozdělit o to, co mají. Protože jedině ten, kdo je štědrý, má nejvíce. A štědrý člověk se ještě navíc těší úcty a chvály. To, co je původem veškerého zla, jsou lakomství a touha mít víc.¹⁷

Je podstatné, abychom děti učili odvaze. Strach sice není nic špatného, byl nám dán, aby nás udržoval v bdělém stavu. Ale zmužilost a pravá statečnost je oporou ostatních ctností. Je pravda, že velkou roli hraje vrozená povaha, ale k odvaze se dá dojít, že už od dětství budeme děti chránit před všemi druhy strachu a pozvolně je navykat tomu, čeho se bojí. Děti mají velký sklon ke krutosti. To se projevuje mučením a zabíjením zvířat, které může v dospělosti vyplynout v zhrubnutí mysli i vůči lidem. Proto bychom je měli

¹⁵ Tamtéž, str. 122 - 126

¹⁶ Tamtéž, str. 141 - 142

¹⁷ Tamtéž, str. 145 - 151

vychovávat k odporu k zabíjení, navykat je zdvořilosti v řeči a chování vůči níže postaveným lidem, především k služebnictvu, tím se krutosti může předejít.¹⁸

Naproti tomu se musí povzbuzovat dětská zvědavost. Je to projev jejich touhy po vědění. Především bychom neměli odmítat jejich dotazy a pečlivě na ně odpovídat. „Vždyť poznání je rozumu tak vítané, jako světlo očím“¹⁹. Jestliže jejich otázky zodpovíme, na závěr bychom je měli i pochválit. Je také dobré podnítit jejich otázky tím, že jim občas ukážeme neznámé věci.²⁰

Locke dále píše, že to, co děti těší nejvíce je rozmanitost a volnost, proto není dobré jim ukládat jako úkol studium z knih. Nesmíme jim nic, co si přejeme, aby si osvojily, ukládat jako práci.

Co bychom rozhodně neměli tolerovat, je lež. Je to snadný prostředek k zakrytí jakéhokoli nedostatku. Toto zakrývání se ovšem projevuje u mnoha lidí a dítě velice snadno zpozoruje, že je používají při mnohých příležitostech. Proto by mělo být vychováno v co největším odporu ke lži, protože prolhanost se považuje za největší hanbu. Pokud děti udělají něco špatně, budou se bát, že jejich chyby budou odhaleny a budou se je snažit všelijak omlouvat. Omlouvání svých chyb je úzce spjato se lží. Jak ale lhaní odstranit bez použití trestů? Jedině tím, že si budeme cenit jejich upřímnosti a budou za ni chváleny.²¹

Každý gentleman si přeje pro svého syna, aby byl ušlechtilý, moudrý, aby měl dobré mravy a vzdělání. Ušlechtilost je nejdůležitější vlastnost jakou by měl člověk mít. Pak bude ostatními lidmi uctíván a bude oblíbený ve společnosti. Základem ušlechtilosti je vštípení dítěti správný pojem Boha. Musíme mu vštěpovat lásku a úctu k této nejvyšší bytosti, která je stvořitelem všeho živého a dobrého. Stejně jako je potřebné, aby miloval Boha, tak je také důležité, aby miloval ostatní, protože „všechna nespravedlnost pochází z příliš velké lásky k sobě a příliš malé k ostatním“^{22, 23}.

Dále hovoří o moudrosti jako o další věci, kterou by měl otec chtít pro svého syna. Moudrost je schopnost člověka vše spravovat předvídavě a s rozhledem. Není možné, aby

¹⁸ Tamtéž, str. 154 - 159

¹⁹ Tamtéž, str. 160.

²⁰ Tamtéž, str. 160 - 162

²¹ Tamtéž, str. 167 - 168

²² Tamtéž, str. 170

²³ Tamtéž, str. 168 - 170

jí dosahovaly děti, protože je kombinací dobrých vrozených vloh, rozumu a zkušeností, kterých ještě děti mnoho nemají. Je třeba je vést na správnou cestu k jejímu získání. V nezralém věku bychom je tedy měli učit pravdě a upřímnosti, tomu, aby se řídily rozumem a uvažovaly co nejvíce o svém jednání.²⁴

Dalším bodem jsou ušlechtilé mravy. Vlastnost, která nesmí chybět žádnému gentlemanovi, je dobré chování. Locke ale rozlišuje dva druhy chování špatného a těmi jsou: hloupá ostýchavost a nezdvořilost ve vystupování. Tomu předejdeme tím, že se budeme držet pravidla: „nepodceňovat sebe a nepodceňovat ani druhé“²⁵. Dobré chování je vlastně jakýsi jazyk, kterým se projevuje zdvořilost naší mysli. Jsou zde čtyři vlastnosti, před kterými bychom měli děti chránit. Vrozená neomalenost, pohrdání druhými lidmi, pomlouvání a konečně hádavost. Je třeba, abychom vůči nikomu nedávali najevo neúctu nebo pohrdání. Pokud pečujeme o to, aby tomu tak nebylo, jsme zdvořilí.²⁶

Jak už je napsáno výše, nic by se chlapci nemělo ukládat jako povinnost, to je hlavní zásada při rozumové výchově. Učení by pro děti mělo být hrou a oddechem, pro to jsou dobré například kostky a hračky s písmeny, které jim dáváme, když se učí číst. Nejdříve začínáme s hračkami, poté přecházíme ke knihám s obrázky. Locke doporučuje Ezopovy bajky. I v Písmu můžeme najít mnoho míst, která jsou pro dítě vhodná ke čtení, ale upozorňuje, že čtení celé Bible je pro děti nevhodné. Když dítě umí dobře číst, můžeme přejít k psaní a pokud již umí dobře a následně by se mělo zdokonalovat v kreslení. Pro gentlemana je dobré naučit se i nějaký cizí jazyk. Co není rozhodně vhodné pro dítě, je učení se nazpaměť z knih a učebnic. Říká se sice, že učení nazpaměť zlepšuje paměť, ale Locke tvrdí, že je to spíše otázka šťastných vrozených vloh. Memorování nerozvíjí ani paměť, ani myšlení. To, co by se mělo dítě učit je aritmetika, geografie, chronologie, historie a geometrie. Dále doporučuje učit dítě tanci, protože jedině tak získá ladné pohyby, správné vystupování a sebedůvěru. Jakékoli učení by mělo být zároveň potěšením.²⁷

²⁴ Tamtéž, str. 170 - 171

²⁵ Tamtéž, str. 171

²⁶ Tamtéž, str. 171 - 177

²⁷ Tamtéž, str. 178 - 210

2.2 DOSPĚLOST

John Locke ve své knize *Esej o lidském rozumu* píše, že rozum povyšuje člověka nad ostatní bytosti a navíc mu nad nimi naprostou převahu a nadvládu. Je třeba, abychom se rozumem zabývali, poněvadž nám obeznámení s ním pomůže při zaměření našich myšlenek na prozkoumání jiných věcí.

2.2.1 Vrozenost idejím

Proč používá a co označuje slovo „idea“? Idea je výraz, který nejlépe vystihuje všechno to, co je objektem rozumu, když člověk myslí. Je jasné, že takové ideje v mysli jsou a každý člověk si jich je vědom. Tyto ideje jsou také u jiných lidí, dokládají to lidská slova a činy.²⁸

Existují obecné souhlasy, které říkají, že vrozené principy existují, ale on sám tvrdí opak. „Obecný souhlas nedokazuje, že by něco bylo vrozeno“²⁹. Nemohou být přirozeně vrozené, protože je neznají děti a například lidé duševně zaostalí. O žádném výroku se nedá tvrdit, že je v mysli, jestliže ho nikdy dříve nepoznala nebo jestliže si ho nikdy neuvědomovala. Je jasné, že musí být všechny pravdy, které je mysl schopna poznat, vrozeny nebo získány z vnějšku. Není totiž možné, aby je člověk rozlišil. Kdyby tyto pravdy odkryl rozum, ještě by to nedokazovalo nic o jejich vrozenosti.³⁰

Jak tedy mysl člověka dosahuje pravdy? Jako první jsou na řadě smysly, které dovnitř propouštějí jednotlivé ideje a vyplňují prázdná místa. S těmito ideami se mysl seznamuje a tak, že si je uloží do paměti a poté získají jména. Mysl dále provádí abstrakci a to od jednotlivin, až se postupně naučí používat obecná jména. Takto začíná být mysl vybavena ideami a jazykem, což je materiál, na kterém uplatňuje svou schopnost. Toto ovšem také neprokazuje jejich vrozenost. Nejde o ideje vrozené, ale získané. Například podíváme-li se na batolata, ta se nejprve setkávají s idejemi vnějších věcí a tyto věci se pak nejčastěji vtiskávají do jejich smyslů. Mysl poté zjistí, že se nějak ideje shodují a rozlišují, k tomu potřebuje paměť, aby ideje podržela a vnímala je. Toho je mysl schopna dávno před tím, než používá slova nebo než užívá rozum.³¹

²⁸ LOCKE, John, *Esej o lidském rozumu*, Praha: Svoboda 1984, str. 42

²⁹ Tamtéž, str. 44.

³⁰ Tamtéž, str. 43 – 44.

³¹ Tamtéž, str. 45 – 46

Jsou praktické principy vrozené? Žádné morální principy nejsou tak jasné a obecně přijímané jako teoretické poučky. Teoretické poučky jsou zřejmé samy sebou, ale o morálních principech potřebujeme uvažovat a debatovat, abychom je mohli označit za pravdivé a jisté. Nejsou vrozené, protože vyžadují důkaz. Nenajdeme ani jedno morální pravidlo, pro které by se člověk nemohl domáhat zdůvodnění. Bylo by tedy nesmyslné, kdyby tato pravidla byla vrozená.³²

Spravedlnost není všemi lidmi uznávaná jako princip. „Spravedlnost a pravda jsou obecnými pouty společnosti“³³. I zloději musí dodržovat slovo a zásady rovnosti, jinak by nemohli žít pohromadě. Ale jsou i takoví lidé, kteří žijí z podvodu, ale o těch nelze říct, že mají principy pravdy a spravedlnosti vrozené.³⁴

Existují ovšem principy, které jsou vrozené. Těmi jsou touha po štěstí a odpor k bídě, které člověku vložila přirozenost. Tyto principy neustále působí a ovlivňují každou naši činnost. Můžeme je pozorovat u všech lidí a to jako neustálé a univerzální. Ovšem jsou to jen sklony touhy po dobru a ne vtisky pravdy do rozumu. Je samozřejmé, že k některým věcem je naše mysl nakloněna a od jiných raději utíká. To ale nedokazuje nic o vrozených předlohách mysli.³⁵

„Lidé mají protikladné praktické principy“³⁶. Například zásada, aby rodiče milovali své děti, by mohla být považována za přirozeně vrozenou. Pokud tento princip chceme brát jako vrozené pravidlo, musíme ho považovat za pravdu, kterou mají všichni lidé vtištěnou do mysli a souhlasí s ní. Můžeme ovšem nalézt spoustu příkladů zanedbávání, zabíjení nebo zneužívání dětí. Takové principy nemohou být vrozenými. Principy jednání jsou ukotveny přímo v lidských zálibách a tyto zásady opět nemohou být vrozenými morálními principy.³⁷

Jak ale lidé získávají praktické principy? Jakou jinou cestou než tou, že jsou jim vrozené? Morální zásady jsou nám vštípeny výchovou, rodiči, učiteli. Když vyrosteme, začneme přemýšlet, co to v naší mysli vlastně je. Bez zaváhání pak dospíváme k závěru, že tyto výroky jsou vtištěny do naší mysli Bohem a přirozeností a ne rodiči nebo učiteli.

³² Tamtéž, str. 52 – 54

³³ Tamtéž, str. 53

³⁴ Tamtéž, str. 53

³⁵ Tamtéž, str. 54

³⁶ Tamtéž, str. 55

³⁷ Tamtéž, str. 55 - 57

Myslíme si tedy, že jsou vrozené, protože si nepamatujeme počátek osvojení těchto výroků. Je naprosto nepochybné to, že nejsou žádné vrozené principy, protože neexistují takové, na kterých by se všichni lidé shodli.³⁸

Je vrozená idea Boha? Kdyby nebyla, jak by mohly být vrozené morální zásady? Podává zde několik důkazů, že idea Boha vrozená není. Dějiny vyvrací to, že by mělo veškeré lidstvo nějaké ponětí o Bohu, dlouho trvá, než se odhalí u dětí a lidé mají naprosto rozdílné, někdy i protikladné koncepce a ideje o Bohu. Shodnou se sice na nějakém jméně, ale to nemůže prokázat její vrozenost. Pokud tedy nemáme vrozenou ideu Boha, nemohou být vrozené ani jiné ideje.³⁹

2.2.2 O idejích obecně

Co to vlastně je idea? Je to objekt přemýšlení. Jak člověk ideje získává? Všechny ideje přicházejí ze dvou zdrojů a to ze smyslového vnímání a z reflexe. Odkud tedy má mysl veškerý materiál pro své poznání? Ze zkušenosti. „Na ní je veškeré naše poznání založeno a z ní je koneckonců odvozeno“^{40, 41}

Jeden ze zdrojů idejí je smyslové vnímání. Díky němu získává naše mysl ideje, o kterých mluvíme jako o smyslových kvalitách. Druhým zdrojem jsou činnosti naší mysli. Přesněji je to vnímání činností naší mysli uvnitř nás samých, když se zabýváme právě těmi ideami, které před tím mysl získala. Tento zdroj je v každém člověku. Locke ho nazývá reflexí. Tedy všechny naše ideje pochází buďto z jednoho nebo z druhé zdroje. Lidská duše začne mít ideje v sobě, jakmile začne vnímat, když poprvé zaznamená nějaký smyslový vjem. Funguje to tedy tak, že současně se smyslovým vnímáním se v rozumu objevují ideje. Ale při přijímání těchto jednoduchých idejí je rozum téměř nečinný. Protože předměty našich smyslů vnucují své ideje naší mysli, ať chceme nebo ne.⁴²

2.2.3 Jednoduché ideje

Ideje se dělí na jednoduché a složité. Nejdříve budu hovořit o jednoduchých ideách. Kvality, které působí na naše smysly, jsou sice smíšené a sjednocené, ale přesto jimi v mysli vyvolané ideje vstupují našimi smysly jako jednoduché a nesmíšené. Tyto

³⁸ Tamtéž, str. 58 - 60

³⁹ Tamtéž, str. 61 – 64

⁴⁰ Tamtéž, str. 74.

⁴¹ Tamtéž, str. 74

⁴² Tamtéž, str. 74 - 81

jednoduché ideje přijímá mysl zvnějšku, ale existují i takové, které přijímá mysl zevnitř, ze sebe sama. Dvě hlavní takto získané jednoduché ideje jsou vnímání nebo přemýšlení a zaměřenost nebo chtění. Z nich vycházejí dvě dispozice nebo vlohy, které se souhrnně označují jako schopnosti, a těmi jsou rozum a vůle.⁴³

Co je vnímání? Za prvé je první způsobností mysli zabývat se ideami a za druhé je nejjednodušší ideou, které dosahujeme reflexí. Někdy je vnímání označováno jako přemýšlení, ovšem při přemýšlení je mysl aktivní, zatímco u prostého vnímání je mysl většinou pasivní. Mysl se tedy nemůže vyhnout vnímání toho, co zrovna vnímá. Když naše mysl přijme vtisk, pak teprve a pouze tehdy dochází k vnímání. Nelze tedy mluvit o vnímání, pokud změny, ke kterým v těle dochází, nedospějí až do mysli. Díky vnímání jsme také schopni rozlišit způsob života živočichů a nižších jsouců. Nižší jsoucná, jako například rostliny, jsou schopna pohybu, ale jde pouze o mechanický proces, nejde ani o smyslové vnímání ani o přijímání idejí. Nejdůležitější funkcí vnímání je, že je prvním krokem a také stupněm vědění a zároveň jakousi vstupní branou k poznání.⁴⁴

Dalším krokem směrem k poznání je zapamatování. „Uchování těch jednoduchých idejí, které mysl ze smyslového vnímání nebo reflexe přijala“⁴⁵. K této činnosti dochází dvěma způsoby. První způsob je ten, že si uchováváme ideu, která je do mysli přivedena, v aktuálním zorném poli po další čas. Tento způsob se nazývá hloubání. Druhý způsob zapamatování je, že ideje, které po vtištění zmizely nebo byly odloženy stranou do zorného pole, ožívujeme. A to činíme díky paměti. Naše mysl je tedy schopna toho, že vjemy, které jednou měla, opět oživuje, i když tyto vjemy aktuálně nevnímáme. Znovu je jakoby zobrazuje. Některé živěji, jiné méně. To, co pomůže tomu, aby vtisk byl co nejhlubší, je slast a strast, pozornost a opakování. Paměť má ale i své nedostatky a těmi jsou zapominání a pomalé vybavování.⁴⁶

To, bez čeho by poznání nemohlo být, je rozlišování. Je to schopnost dělat rozdíl mezi jednou a druhou věcí. Další činnosti mysli, které člověk má, jsou důvtip, úsudek, srovnávání, skládání, pojmenovávání, abstrakce. A právě v abstrakci je další rozdíl mezi

⁴³ Tamtéž, str. 81 – 89

⁴⁴ Tamtéž, str. 102 - 106

⁴⁵ Tamtéž, str. 106.

⁴⁶ Tamtéž, str. 106 - 109

námi a zvířaty. Nemohou žádnými prostředky dosáhnout obecných idejí, tedy nemohou abstrahovat. Neumějí totiž používat slova.⁴⁷

2.2.4. Složitě ideje

Zatímco při přijímání jednoduchých idejí je naše mysl zcela pasivní, při vytváření složitých idejí je aktivní. Mysl vytváří z jednoduchých idejí ideje složité. Ty se ještě dále dělí na tři druhy. A to mody, substance a vztahy. Mody jsou složité ideje, které jsou závislé na substancích nebo jsou stavy substancí. Mody mohou být buď jednoduché, ty jsou kombinacemi jedné jednoduché ideje, nebo smíšené, které jsou složité z rozmanitých druhů jednoduchých idejí a sestavené tak, aby vytvořily jednu ideu. Substance jsou kombinací jednoduchých idejí pojímaných jako reprezentace odlišených jednotlivých věcí, udržujících si svou nezávislou existenci. Posledním typem složitých idejí je vztah. Vztah spočívá v tom, že se o jedné ideji uvažuje vzhledem k druhé ideji a jedna idea je srovnávána s druhou.⁴⁸

John Locke uvádí několik typů modů. O modech myšlení tvrdí, že když zaměříme dovnitř do sebe svou mysl a uvažujeme o svých vlastních činnostech, tak první, která se nám naskytá, je myšlení. Díky němu mysl získává rozličné ideje. To, co přivádí do chodu v různých dobách různé stupně myšlení, je mysl. „Je tedy velmi pravděpodobné, že myšlení je projevem duše, nikoli její esencí“⁴⁹.⁵⁰

O modech slasti a strasti píše, že zaujímají významné místo mezi jednoduchými ideami, které získáváme ze smyslového vnímání a reflexe. Jediným způsobem, jak je poznat, je zkušenost. Ve vztahu ke slasti a strasti rozlišujeme to, co je dobré a zlé. Dobré je to, co je schopné v nás vyvolat nebo zvýšit slast nebo zmenšit naši bolest. Co je zlé, v nás vyvolává nebo zvyšuje nějakou bolest nebo zmenšuje naši radost. Slast a strast jsou vlastně různými stavy mysli, které jsou způsobené někdy neshodou v těle, jindy přímo myšlenkami v mysli. Slast a strast a dobro a zlo jako to, co je způsobuje, dostávají do pohybu naše vášně. Myšlenku na rozkoš v mysli může vyvolat jakákoli přítomná či nepřítomná věc. Zde se jedná o ideu, kterou nazýváme láska. Naopak nenávist je myšlenka na strast. Tyto dvě ideje, tedy lásky a nenávisti, jsou dispozicemi naší mysli s ohledem na slast či strast

⁴⁷ Tamtéž, str. 110 - 113

⁴⁸ Tamtéž, str. 115 - 118

⁴⁹ Tamtéž, str. 151.

⁵⁰ Tamtéž, str. 150 - 151

obecně. Další vášní, kterou Locke uvádí, je touha, tedy pocit nepohody, který pocítujeme, když postrádáme něco, co v nás vyvolává slast. Právě pocit nepohody, je zřejmě ta jediná věc, která pohání lidskou snaživost a činnost. Dalšími vášněmi, které jsou vyvolané pocitem slasti a strasti, jsou radost, žal, naděje, strach, zoufalství, hněv, závist. Milujeme, toužíme, radujeme se a doufáme jen ve spojitosti se slastí a naopak nenávidíme, bojíme se a pocítujeme zármutek jen ve spojitosti se strastí. Všechny tyto ideje vášní jsou získávány ze smyslového vnímání a reflexe.⁵¹

2.2.5 Vůle a rozum

Existují pouze dvě činnosti, o kterých máme nějakou ideu a těmi jsou myšlení a pohyb. A zároveň v sobě máme schopnost tyto dvě činnosti nastartovat nebo pozastavit, nepřestávat v nich nebo je ukončit. To činíme díky myšlence nebo výběru mysli. Tato způsobnost se nazývá vůle. Chtěním se nazývá to, co je aktuálním výkonem vůle, čili usměrnění nebo ukončení nějaké činnosti. Pokud usměrníme nebo ukončíme nějakou činnost v souladu s příkazem naší mysli, pak tuto činnost nazýváme úmyslnou. V opačném případě je činností neúmyslnou.⁵²

„Schopnost vnímat ideje nazýváme rozumem“⁵³. Výkonem rozumu jsou tři druhy vnímání. Prvním je „vnímání idejí v naší mysli“⁵⁴, druhým druhem je „vnímání významů znaků“⁵⁵. A konečně třetím druhem je „vnímání souvislosti nebo rozporu, shody nebo neshody, jaká je mezi libovolnými našimi ideami“⁵⁶.

2.2.6 Svoboda člověka

Jak jsem již psala výše, všechny činnosti, o kterých máme nějakou ideu, jsou převáděny na myšlení a pohyb. Pokud tedy člověk myslí nebo nemyslí, pohybuje se nebo se nepohybuje v souladu s přízní nebo zaměřeností své mysli, pak je svobodný. Každý jednající subjekt má v sobě ideu o způsobnosti k vykonávání nebo ukončení jakékoli činnosti. Pokud je tato činnost v souladu s rozhodnutím naší mysli, pak se jedná o ideu svobody. Nemůžeme tedy o svobodě hovořit, když nemáme po ruce myšlenku, chtění a

⁵¹ Tamtéž, str. 151 - 155

⁵² Tamtéž, str. 158 - 159

⁵³ Tamtéž, str. 159.

⁵⁴ Tamtéž, str. 159

⁵⁵ Tamtéž, str. 159

⁵⁶ Tamtéž, str. 159

vůli. Ovšem naše idea svobody sahá jen tak daleko, kam sahá naše způsobilost ke konání či zastavení nějaké činnosti v souladu s naším rozhodnutím. A dále, člověk je svobodný do takové míry, do jaké ho sama svoboda svobodným učinila.⁵⁷

Svoboda spočívá v tom, že existence nebo neexistence naší činnosti je závislá na našem chtění této činnosti, neboli v naší schopnosti konat nebo nekonat něco podle toho, jak si to zvolíme nebo jak se nám chce. Co je vlastně chtění? Chtění je akt naší mysli, který nasměřuje naše myšlenky na vyvolání nějaké činnosti. Co je vůle? Vůle je způsobilost v naší mysli, která usměrňuje naše působící schopnosti k akci či ke klidu. To, co ji determinuje je pocit nepohody. Můžeme ho nazvat touhou. Touha je takový pocit nepohody, který je v mysli zapříčiněný postrádáním jistého nepřítomného dobra. Tento pocit nepohody neboli touhu vložil Bůh do člověka, aby jeho druh přežil. Právě jimi je určena naše vůle pro vlastní sebezáchovu. Například při pocitu nepohody z hladu a žízně. To, co determinuje vůli, tedy není největší dobro, ale pocit nepohody. To, po čem každý člověk touží, je štěstí. Co je vlastně štěstí? Štěstí je nejkrásnější radost, které jsme schopni. Jestliže se lidé začnou cítit nepohodlně, protože nemají něco, co jim chybí k jejich štěstí a přijdou na to, že jim chybí nějaké dobro, aby štěstí dosáhli, začnou okamžitě po takovém dobru toužit. Základem svobody je nutnost sledovat pravé štěstí. A správným postupem na cestě ke svobodě je mít své vášně pod kontrolou.⁵⁸

2.2.7 Identita člověka

Co to vlastně identita je? Identita spočívá v tom, že se idea identity nijak nezmění oproti tomu, čím byla v okamžiku své předchozí existence, se kterou ji nyní srovnáváme. Člověk je substance, která spadá mezi jediné tři druhy substancí, o kterých máme ideje. Těmito třemi druhy substancí tedy jsou: Bůh, konečná jsoucná, která jsou vybavená rozumem, a tělesa. O tom, že Bůh má identitu, se nepochybuje, poněvadž je bez počátku, neměnný, nekonečný, věčný, všudypřítomný. Pokud u tělesa nedojde k žádnému přidání nebo odebrání hmoty, je tím samým tělesem. A konečně člověk. Identita člověka spočívá v tom, že prožívá svůj vlastní život ve svém těle v uceleném sledu.⁵⁹

⁵⁷ Tamtéž, str. 159 – 163

⁵⁸ Tamtéž, str. 164 – 172

⁵⁹ Tamtéž, str. 200 – 203

Jak pojmáme ideu člověka? To, co vytváří ideu člověka, je idea myslícího, rozumem nadaného jsoucná a zároveň se k tomu připojuje idea těla. Co označuje slovo osoba? Je to myslící inteligentní bytost, která má schopnost myslet a reflektovat. Je schopná o sobě přemýšlet jako o sobě samé, v různých dobách a na různých místech jako o jedné a té stejné myslící věci. Toto všechno osoba vykonává díky vědomí, které je neoddělitelné od myšlení. Z toho tedy vyplývá, že vědomí vytváří osobní identitu. Je pravda, že toto vědomí může narušit zapomnětlivost. Potom může nastat pochybnost o tom, jestli jsme stejnou myslící věcí, to znamená jednou a tou samou substancí. Toto ale není věcí osobní identity. Tou je to, že téže vědomí spojuje různé substance do jedné osoby. A toto vědomí způsobuje, aby byl člověk pro sebe sama sám sebou, a pouze na tom závisí osobní identita. Jinak řečeno, pokud se v jedné době promění substance, na které spočívalo osobní já, nedojde ke změně osobní identity.⁶⁰

Co je to já? Je to vědomá myslící věc, která je smyslově citlivá, uvědomuje si, co je slast a strast, je kompetentní ke štěstí a neštěstí a má o sebe starost, ale jen do té míry, kam až sahá její vědomí. Já je tedy závislé na vědomí. A právě díky vědomí dokáže člověk rozpoznat, že je stejným já, které vykonalo určitý čin před tolika a tolika lety. Jméno pro takové já je osoba. Jde o právní termín, díky němuž se připisují činnosti. Tento termín se tedy vztahuje jen na jednající subjekty.⁶¹

2.2.8 Poznání člověka

Čím se naše poznání zabývá? Jen našimi ideami. Co to vlastně poznání je? Je to vnímání. „Poznání je vnímáním shody či neshody dvou idejí“⁶². Pokud vzniká toto vnímání, pak nastává poznání. Máme několik druhů poznání. Ty spočívají v různých přesnostech našeho poznání, tedy jak mysl vnímá shodu nebo neshodu mezi idejemi. Nejpřesnějším a nejjistějším poznáním je poznání intuitivní. Při něm pravdu vnímáme bezprostředně, nemusíme nic dokazovat ani zkoumat.⁶³

Dalším druhem našeho poznání je důkazné poznání. Při tomto poznání mysl opět vnímá shodu nebo neshodu mezi ideami, ale ne přímo. Nestačí nám pouze dvě ideje, ale mysl nám musí obstatat ještě jiné, abychom našli tuto shodu či neshodu. Tento proces se

⁶⁰ Tamtéž, str. 204 – 206

⁶¹ Tamtéž, str. 208 - 210

⁶² Tamtéž, str. 300

⁶³ Tamtéž, str. 300 - 304

nazývá uvažování a podléhá důkazům. Toto poznání je na rozdíl od poznání intuitivního méně jisté a zřejmé a zároveň při něm můžeme zaznamenat jistou pochybnost.⁶⁴

K těmto dvěma poznáním můžeme ještě připojit poznání smyslové, kterým poznáváme existenci jednotlivých předmětů kolem nás. To vykonáváme pomocí vnímání a uvědomění a to tehdy, když na nás předměty působí a tím do nás vstupují jejich ideje.⁶⁵

Jak poznáváme Boha? I když nás sám Bůh nevybavil vrozenými ideami o sobě samém, dal nám schopnosti mysli, kterými ho jsme schopni poznávat. Vybavil nás smysly, vnímáním a inteligencí, a pokud si uvědomujeme sebe sama, nemůže nám chybět zřetelný důkaz o něm. Věnoval nám prostředky k tomu, abychom ho objevili a poznali a to je nepostradatelné pro cíl našeho bytí a naši blaženost.⁶⁶

Jak tedy můžeme vědět, že Bůh je? Člověk totiž ví, že z ničeho nemůže vzniknout něco. Proto musí existovat něco věčného, z čeho ostatní vzniká. A tento zdroj všeho také dává původ všem schopnostem, proto musí být neskonale mocný a zároveň vědoucí. Sám náš rozum dochází tedy k poznání, že existuje takové jsoucné, které je věčné, všemohoucí a vševědoucí. Už je ale vedlejší, jestliže ho nazveme Bohem.⁶⁷

Protože v některých situacích máme tendenci k omylu, dal nám Bůh vedle poznání ještě schopnost souzení, abychom měli náhradu za tak málo zřetelného a jistého poznání. „Souzení je předpoklad, že věci takovými jsou, aniž to vnímáme“⁶⁸. Naše mysl je obdařena dvěma schopnostmi, které se zabývají pravdou a nepravdou. První je poznání, při kterém si uvědomujeme shodu a neshodu bezprostředně a jsme o ní bezpochybně přesvědčeni. Tou druhou schopností je právě souzení, kdy si shodu nebo neshodu neuvědomujeme, ale domníváme se, že vzniká.⁶⁹

2.2.9 O lidském rozumu

Co to vlastně rozum je? Rozum je lidská schopnost, díky které se domníváme, že se odlišujeme od zvířat, a díky které je navíc i přesahujeme. Dále je rozum schopnost, která hledá nástroje k tomu, aby odkryla jistotu nebo pravděpodobnost a to takových pravd, ke

⁶⁴ Tamtéž, str. 304 – 305

⁶⁵ Tamtéž, str. 306 - 308

⁶⁶ Tamtéž, str. 337 – 338

⁶⁷ Tamtéž, str. 338 – 339

⁶⁸ Tamtéž, str. 356.

⁶⁹ Tamtéž, str. 355 – 356

kterým docházíme díky dedukci. Tato dedukce je uskutečněna na základě idejí, které jsou získávány smyslovým vnímáním nebo reflexí. Rozum má čtyři stupně. Prvním stupněm je odkrývání a hledání pravd. Druhým stupněm je jejich utřídění a metodické rozmístění, kdy musí být jasně zřetelný řád, abychom mohli jednoduše vnímat souvislost těchto pravd. Následně dochází k pochopení a uvědomění si této souvislosti. A nakonec čtvrtý stupeň spočívá ve vytvoření si odpovídajícího závěru.⁷⁰

⁷⁰ Tamtéž, str. 365 – 366

3. JAN AMOS KOMENSKÝ

3.1 DĚTSTVÍ A VÝCHOVA

3.1.1 O dětství a výchově obecně

Komenského teze o výchově a vzdělání se rozvíjely ve spojitosti se sociálním, politickým, kulturním evropským vývojem. Narodil se v roce 1592 a zemřel v roce 1670. Žil tedy v době rozporů ve vztazích mezi buržoazií a feudalismem. Nešlo mu jen o reformu středních škol a reformu vzdělání jazyků, ale především hlásal to, že všichni lidé, bez rozdílu, mají být vzděláváni. Nezáleželo mu tedy na tom, zdali pocházejí lidé z toho nebo onoho stavu, zda jsou chudí nebo bohatí, jestli je to muž nebo žena, všichni mají právo být všestranně vzděláváni a vychováni. Tím se stanou pro společnost užitečnými.⁷¹

Od svých předchůdců i současníků se Komenský lišil. Na rozdíl od nich bylo jeho dílo ať už filosofické, pedagogické, teologické nebo jazykovědné, vždy dílem pedagogickým. Každé jeho dílo má takovýto charakter. Jde o hlavní myšlenku Jednoty bratrské, jejímž byl biskupem. Všichni lidé se mají nejen vzdělávat a zdokonalovat po celý svůj život, ale mají zdokonalovat i druhé lidi a své okolí. Komenský od svých předchůdců a současníků liší také tím, že mu nešlo jen o výchovu a vzdělávání mládeže, ale o celoživotní výchovu všech lidí. Pobělohorské události ho zasáhly natolik, že začal přemýšlet o smyslu života. Výchovu spojoval s filosofií lidského života. V Obecné poradě o nápravě věcí lidských pojímal tedy vzdělání a výchovu jako důležité pro společenskou nápravu. Jeho výchova se zaměřuje jak na předškolní věk dítěte, tak na výchovu rodičů, výchovu dospělých a to až do smrti.⁷²

Výchově dětí má být věnována největší pozornost. Je zapotřebí, aby byla kvalitní, protože je nezbytným předpokladem k získání cíle, tedy aby byl člověk dobrý a činorodý. Vzdělání a výchova jsou zároveň i podmínkou pro mír ve světě. Člověk by si měl utvořit správný vztah ke světu, k věcem ve svém okolí, správně poznávat věci a jevy, protože je to důležité pro lidský život.⁷³

⁷¹ ČAPKOVÁ, Dagmar, *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku do konce 18. století*, Praha: SPN 1980, str. 61

⁷² Tamtéž, str. 62 – 63

⁷³ Tamtéž, str. 70 - 73

Výchova dětí byla pojímána nejen pro výchovu ve škole, ale jako příprava na celý život, tedy na školu života. Dětství je totiž nejdůležitějším obdobím právě proto, že se v něm utvářejí předpoklady pro budoucí život.⁷⁴ „Pansofie, tj. vzdělávání k životní moudrosti, obsahovala tedy obohacování rozumové, ale také mravní a sociální, citové, prostě rozvíjení všech vnějších i vnitřních sil lidských, tedy lidskosti, která dělá z člověka nejvznešenějšího a nejdokonalejšího tvora na zemi.“⁷⁵

Komenský hlásá univerzálnost. Proto jeho myšlenky o předškolní výchově zahrnují individuálnost, sociální vývoj, psychické a tělesné zdraví, vývoj smyslů, rozumu, řeči, manuální schopnosti. Dále zahrnují náboženský, morální a estetický aspekt a výchovu k práci.⁷⁶

3.1.2 Informatorium školy mateřské⁷⁷

Informatorium Jana Amose Komenského pojednává o škole nemluvněčího věku. Píše, že děti jsou nejdražší Boží dar a musíme se o ně proto co nejpečlivěji starat. Ten, kdo má děti, je blažený. V Písmu se děti nazývají semenem Božím a z tohoto semene povstává Boží rodina. Nelze pohlížet na děti jako na něco, čím jsou nyní, ale máme se zabývat se tím, čím mohou být. Děti jsou klenotem Božím a rodičů a to ze tří příčin. Za první, že jsou obrazem Božím a to v jeho nejčistší podobě a ničím nepošpiněné. Za druhé jsou nejmilejší Kristu. Za třetí jsou děti předním nástrojem jeho chvály. Dále píše, že by děti rodičům měly být nad všechno zlato a to z mnoha důvodů. Děti jsou například mistrovsky vytvořeny, zatímco zlato je naprosto běžné. Děti plynou z naší podstaty a jsou jako my. Kdo má v domě děti, může si být jistý, že v něm má i anděly. Zlato nás nemá čemu naučit, ale děti jsou pro nás jakýmsi vzorem ctnosti.

Komenský dále píše o tom, proč svěřil Bůh rodičům děti a k čemu je mají vést. Mají pečovat především o duši a tělo, ovšem mnohem důležitější je péče o duši. Vychovávat děti bychom měli v oblasti víry, mravů a literárního umění. Mládež má být vedena k trojímu: k víře a pobožnosti, k mravům a ctnostem, k povědomosti o jazycích a lidských umění.

⁷⁴ Tamtéž, str. 73

⁷⁵ Tamtéž, str. 72

⁷⁶ Tamtéž str. 73

⁷⁷ V této kapitole vycházím z knihy KOMENSKÝ, Jan Amos, *Informatorium školy mateřské*, Praha: Academia 2007

Je třeba, abychom hned od narození cvičili děti v různých dovednostech. Jakmile se dítě narodí, čili když začne pracovat tělo a duše, je třeba dítě formovat. Komenský kladl důraz na formování dítěte k obrazu božímu, aby děti věděly, že Bůh je. V mravech a ctnostech mají být poučeni o střídmosti v jídle a pití, šetrnosti, poslušnosti, pravdomluvnosti, spravedlnosti, pracovitosti, trpělivosti, ochotnosti, zdvořilosti. Mravní zásadou je znát, konat a činit všechno kromě zlého.

Komenský neopomíná ani zdraví. Píše, že nejdůležitější je modlit se, aby mělo dítě i člověk zdravou mysl, ve zdravém těle. Je zapotřebí nejen modlit se, ale i pracovat. Těhotná žena by se měla modlit, aby Bůh pomohl při formování zdravého plodu. Po narození by žena měla co nejdéle kojit, protože děti si berou povahu svých rodičů z mléka. „S mlékem mládež ctnost i zlost do sebe pije“⁷⁸. Poslední radou je to, že dobrá mysl je půl zdraví člověka, proto má být dítě vychováno v potěšení.

Jak máme dítě vychovávat k rozumnosti? Rodiče by měli usilovat o to, aby moudrost byla uvedena do srdce jejich dětí. Protože moudrost je dražší než drahé kameny. Mají se učit fyzice, optice, astronomii, geografii, chronologii, historii, ekonomii a politice.

Při výchově k práci nám pomáhá to, že děti rády něco dělají, a proto není dobré jejich činnosti bránit. Když si děti hrají, tak cvičí tělo ke zdraví a mysl k jemnosti. Je třeba, abychom jim při hraní nepřekáželi, ale pomáhali. Děti rády napodobují, a to nejen práce, ale i dialektiku a muziku. Měly by se naučit zpívat, protože zpěv je nám nejpřirozenější. V pátém roce života už musí umět zpívat a skrze písně chválit Boha.

To, čím se člověk liší od zvířat, je rozum a řeč, a o obě je potřeba stejně pečovat. Máme dítě učit gramatice, rétorice i poezii. Musíme začínat od těch nejsnadnějších věcí. V pátém a šestém roce řeči přibývá stejně tak jako rozumu. V rétorice se učí nejprve gestům a také díky nim dětem rozumíme dříve nežli skrze řeč. Počátek poezie je hned za počátkem řeči.

Ctnosti by měly být vštěpovány již v raném věku. Děti by měly mít ustavičný příklad ctností a mravů, měly by být poučovány a to včasné a rozvážně a za třetí by měly mít kázeň. Kázeň má dva stupně. Za první okřiknutí, ale rozumné, nesmíme dítě děsit, a pokud vidíme, že se dítě napravuje, je dobré ho hned pochválit. Za druhé přiměřený

⁷⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos, *Informatorium školy mateřské*, Praha: Academia 2007, str. 44.

tělesný trest, aby se zahanbilo a bylo pozornější. Zde uvádí příklad z Písma, „že metla a kárání dávají moudrost“⁷⁹. Základem všech ctností je střídmost v jídle a pití. Je dobré, abychom dítěti věnovali pozornost. Dále je máme cvičit v pozornosti a v pravdomluvnosti, protože faleš a lež je u člověka to nejhorší. Dále je důležitá spravedlnost. Přirozenost vede děti k tomu, aby vždycky něco dělaly. Je lepší, když si hrají, než když zahálají. Velice důležitá věc, je učit děti mlčet. Základ velké moudrosti je totiž rozumná mlčenlivost.

„Netěš se z dítek, není-li bázně Boží při nich: lépe jest bez dětí umřít nežli nepobožné mít.“⁸⁰. V prvním a druhém roce v nich musí být položeny základy pobožnosti. Před porodem se matky musí modlit, po porodu zase musí Bohu poděkovat za takový dar. Poté následuje křest, kdy děti mají odevzdat Bohu to, co jim dal. Otčenáš by se měly děti učit dva až tři roky po částech. Jakmile se naučí Víře, je potřeba je uvést do Desatera. Musíme věnovat pozornost tomu, aby děti nepřišly do kontaktu s ničím bezbožným, protože co dobrého i zlého se jim do mysli vstíplí, to jim v mysli nejhluběji zůstane.

Komenský nedoporučuje rodičům, aby před šestým rokem dávali své děti na výchovu k preceptorům. Děti potřebují více péče a té nejlepší se jim dostane u matky. Mysl se nejdříve musí upevnit a usadit, než začne být zaměstnávaná ve škole. Dáme-li dětem čas, naučí se toho mnohem více. Ovšem po šestém roce života, už by děti zůstávat doma neměly. Mohly by začít zahálet a to pro ně není vůbec dobré.

Na školu je musíme řádně připravit. Je nevhodné, abychom je školou a vychovateli strašili, naopak. Musíme jim ze školy udělat radost, aby se na ni těšili. Musíme jim také vzdělání vychvalovat, učení totiž není práce, ale spíše hra. To, co v neposlední řadě musíme udělat, je, že poprosíme Boha, aby jejich školnímu cvičení požehnal.

3.2 DOSPĚLOST

3.2.1 Člověk v labyrintu ⁸¹

To, po čem člověk v životě nejvíce touží, je to, co je mu libé a příjemné a co je dobré. Mysl každého člověka jde tam, kde najde co nejvíce potěšení. A každý to najde v něčem jiném. Jeden v penězích, druhý v rozkoši, třetí ve slávě, čtvrtý v moudrosti, atd.

⁷⁹ Tamtéž, str. 70.

⁸⁰ Tamtéž, str. 79.

⁸¹ V této kapitole vycházím z knihy KOMENSKÝ, Jan Amos, *Labyrint světa a ráj srdce*, Brno: Tribun EU s.r.o. 2009

Můžeme tedy najít to nejvyšší dobro, o které všichni lidé usilují? Odpovědí na tuto otázku může být výrok Šalamouna, který hlásal, že člověk má být tím, čím je a má si hledět Pána Boha, obávat se ho a poslouchat jeho přikázání.

Ve světě jsou rozdílní lidé, stavy, společenské skupiny, povolání a práce. Poutník neboli sám autor Jan Amos Komenský se rozhodl, že je třeba se pořádně rozmyslet, kam se ve svém životě bude ubírat, ke kterému typu lidí se připojí a jak bude trávit svůj život. Proto se vydal do světa, aby ho poznal a proputoval. Musí tedy prohlédnout všechny lidské věci, srovnat je a zvolit si svůj stav. Toto všechno si musí uspořádat tak, aby je mohl spokojeně užívat.

Takto motivovaný poutník se tedy vydává na svou cestu, kde za průvodce dostane Všudybuda, který prochází celý svět, nahlíží do všech koutů a uvádí nás všechny do tajných míst, kam bychom sami vkročit nemohli. Druhým průvodcem se mu stane Mámení. Mámení je tlumočnick Moudrosti, královny světa, které rozumbradové říkají Marnost. Tento tlumočnick vyučuje lidi tak, aby správně rozuměli světu. Od Všudybuda náš poutník dostal uzdu Všetečnosti, tedy jakési nedobrovolné zvědavosti, kterou nyní bude tažen a to v doprovodu tékavosti a neukojitelnosti. Od Mámení pak dostane brýle. Skrze ně neuvidí věci takové, jaké jsou, ale právě naopak. To, co je veliké, uvidí jako malé, to, co je černé jako bílé. Poutník ovšem dál věří tomu, že i když je tažen uzdou a má zastřený zrak brýlemi, Pán Bůh nedovolí, aby se zastřela jeho mysl a rozum. Takto vybaven jde tedy dál vstříc světu, kde panuje královna Marnost, která nutí lidi, aby ho poznali, ale ne vlastníma očima.

Jak vypadá náš svět? Je to jakési středověké město. Na východní straně je brána života. Touto branou přichází lidé do světa. Velice blízko této bráně se nachází druhá brána a to brána rozchodu. Při jejím průchodu dostane každý člověk tak, jak mu padne los, od osudu své povolání. Poté se rozcházejí do šesti ulic, které jsou rozdělené podle stavů. Stav domovní, řemeslníci, učenci, duchovní, stav vrchnosti, stav rytířský. Můžeme zde vidět také hrad Štěstí, dále jakési náměstí, které je pro všechny lidi a veprostřed něho je residence královny světa Moudrosti.

„Tu, hle, máš to ušlechtilé pokolení lidské, ten rozkošný, rozumem a nesmrtností obdařený tvor, kterýž jak neskonalého Boha obraz a k němu podobnost v sobě nosí, z rozličnosti těchto jejich neskonalých činů poznati se může; tu jako v zrcadle spatříš

důstojnost pokolení svého.“⁸² Takto poutníkovi našeptává Mámení to, co má vidět, ale poutník takového člověka nevidí. Mohl by takový svět spatřit přes darované brýle, ale skulinkou pod brýlemi vidí svět, jaký opravdu je. Nevidí rozkošného ani důstojného člověka, ale člověka plného přetvářky, intrik, lži a pýchy, zahleděného jen do sebe. Svět pak vidí plný násilí, falše, prospěchářství, neomezené moci, které je zneužíváno.

Když projdeme všech šest stavů, které nám osud nabízí, spolu s poutníkem spatříme jejich nedokonalost, jejich faleš a v takovém světě přeci poutník nemůže být spokojený, protože jako každý jiný člověk usiluje o to, co je mu příjemné a libé. Je zde tedy nějaké východisko? Může člověk přes všechny tyto nedostatky a klamy světa dojít ke svému nejvyššímu dobru? Nenajdeme ho ani v hradu Štěstí ani v residenci Moudrosti. Jsou stejně jako celý svět protknuty násilím, přetvářkou a falší. Ctnosti, které jsou ve světě nutné pro vstup do hradu Štěstí, se změnily. Na vstupní bráně do hradu je vepsáno Pokrytectví, Lež, Pochlebenství, Nepravost, Fortel, Násilí, atd. Kam se poděly pravé ctnosti, které by měl člověk vyznávat?

Všechny odpovědi najdeme v Bohu, přesněji řečeno ve svém srdci. Byl to právě Bůh, který poutníkovi našeptal, aby se obrátil zpátky do svého srdce, kde najde východiska, která tak moc potřebuje, aby se dostal z tohoto světa a ze svého zoufalství. Ve svém srdci pak poutník na stěnách nalézá napsáno Opatrnost, Pokora, Spravedlnost, Čistota, Strídmost, atd. V Bohu tedy poutník najde to, co hledal na své dlouhé pouti a putování. Najde u něho pokoj, utěšení, slávu a dostatek všeho příjemného a libého.

3.2.2 Jak takový svět napravit?

Labyrint světa a ráj srdce píše Komenský v době, kdy se jeho život stává jedním velkým dramatem. Prožil si spoustu tragických životních okamžiků, a proto píše spisy, kde se odvrací od světa, rezignuje na něj a úplně se odevzdává do rukou božích. Inspiruje se Kusánským a toto období uzavírá a začíná období nové. V tomto novém období přirovnává svět ke škole. Ve světě se má člověk naučit a pochopit neroztříštěné pravdy, na což se připravuje seznámením s jednotlivými věcmi našeho světa. Sestavuje tedy myšlenku všeobecné vychovatelské nauky. Navíc koncipuje hlavní myšlenku všeobecné nápravy lidských věcí, která nastane zlepšením výchovy i výuky všech lidí ve všech věcech vším

⁸² KOMENSKÝ, Jan Amos, *Labyrint světa a ráj srdce*, Brno: Tribun EU s.r.o. 2009, str. 22.

způsobem. Jeho cílem je tedy znovuzrození lidstva novou organizací výchovy. Jak píše Jan Patočka, Komenský je moderním filosofem díky tomu, že nezůstává jen u pouhé myšlenky, ale okamžitě ji proměňuje v praxi.⁸³

Největším dílem, které pojednává o vševýchově a všenápravě, je Obecná porada o nápravě věcí lidských. Toto dílo je encyklopedickým souhrnem dosavadních myšlenek, projektů a tezí. Jde zde nejen o reformu pedagogickou, tedy jak utvořit člověka skutečně lidským, ale o reformu univerzální. Reformu jednotlivců, rodin, škol, států a mezinárodních organizací. Vyskytují se zde myšlenky sjednocení lidstva, nastolení míru a harmonie. Jedná se o univerzální harmonii, která prostupuje celý svět. V tomto díle jde především o organizaci, přípravu a nápravu.⁸⁴

Komenský chce ve své Obecné poradě vytvořit nového člověka. Člověka, který si bude klást univerzální cíle. Vznikne jakýsi soubor těchto cílů a vůbec všeho, co bude chtít, v co bude doufat, co bude znát. „Takový člověk bude realizovat nejen naplnění lidského života, bude nejen člověkem v umocněném, nejvyšším smyslu. Bude též naplnitelem velkého poslání ke světu, dokončitelem stvoření, uskutečnitelem cíle věcí.“⁸⁵ Bude žít v univerzálním řádu a ve společenství všech takových lidí. Jelikož nebude nikým ani ničím z vnějšku nucen, bude svobodný. Místem, kde bude žít, bude celá země a časem, ve kterém se ocitne, bude tisíciletá říše. Říše, kde se bude vyskytovat pouze mír, dobro a štěstí.⁸⁶

V Obecné poradě jde především o nápravu věcí a lidí, protože u obou se vyskytuje nepravdivost a porušenost. Totiž věci ani lidé nejsou ve skutečnosti tím, čím jsou ze své bytnosti. Jejich bytnost je sice učiní tím, čím jsou, ale skutečnost této podstaty je zlomkovitá, prchavá, nesouvislá. Hlavní obrat tedy musí spočívat v tom, aby člověka i věci dovedl k jejich celkovosti, nutnosti a věčnosti. U člověka nacházíme tři základní vztahy, které jsou také porušeny, jsou zlomkovité a nepravdivé. Tady je opět potřeba, aby byly jednotné, věčné, všeobsáhlé, celistvé, jinými slovy, aby byly univerzální. Jde o vztah člověka k věcem, k lidem a k Bohu. Takový obrat, který má být učiněn, dovede člověka i věci ke svému cíli. Stanou se tím, za čím jdou. Znovu utvoření lidských věcí je tedy přivádí k jejich dokonalosti a nakonec i ke štěstí celého lidstva. Jak má ovšem vypadat

⁸³ PATOČKA, Jan, *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1963, str. 332 - 340

⁸⁴ Tamtéž, str. 342 - 345

⁸⁵ Tamtéž, str. 347.

⁸⁶ Tamtéž, str. 346 – 347

dokonalá lidská společnost? Lidská společnost je dokonalá jedině díky míru. Tam, kde je mír, je dokonalá společnost.⁸⁷

Komenský podává v Obecné poradě nové určení člověka. Svoboda je pro něj nadřazenější než rozum. Cílem lidskosti, tedy člověka, je napravit zlo, které napáchala svoboda. Dále je cílem vrátit celý svět, především svět ducha, do náruče pravdy a dobra. To, co je pro Komenského nejdůležitějšími schopnostmi člověka, jsou rozhodování, vůle, svoboda. Tyto složky jsou nositeli poslání a v tom se člověk liší od zvířat. Zvíře by takovým nositelem být nikdy nemohlo. Ve světě vládne disharmonie, protože do něj proniká neustále zlo, vlastní vůle, svévole, ale toto všechno může člověk napravit. A to jedině tak, že se svobodně vzdá vlastní vůle a tím se postupně, dokonale zavede harmonie zpět do světa. Člověk je tedy reálně činnou bytostí, která díky tomu bude schopna obratu celého universa.⁸⁸

Jaký má člověk vztah k přírodě? Člověk vzkvétá z přírody a zároveň ji převyšuje. V přírodě je zlo, protože je v ní zápas mezi vzájemně bojujícími silami. Člověk je místem disharmonie a duchovní zloby. Je místem boje mezi harmonií a disharmonií, tedy jednoty a nejednoty. Člověk ovšem může do světa zavést harmonii, mír a to tím, že překoná přírodu a tedy i přirozené sobectví v ní. První velké usmíření ve světě nastává mezi člověkem a věcmi a to díky harmonii mezi nimi. Jak této harmonie docílit? Jedině prací, tedy přes mundus artificialis (svět lidské práce). Tou totiž člověk vybuduje nový svět, ve kterém budou nové věci. Ty nám slouží, což je poslední účel věcí. Prací tedy člověk dává nový smysl a cíl přírodě.⁸⁹

Velice důležité u vytváření jednoty a harmonie je, aby člověk zvládal sebe sama, svůj osobní život a svůj vztah k druhým lidem. Tímto se utváří celý nový svět. Do takového světa můžeme zahrnout vztahy morální, ekonomické, politické. Fundamentem morálního světa je pud, který má člověk vrozený, a to pud po míru a klidu. Je to rozum, který neustále panuje nad celým lidským životem a který zároveň ovládá i sám sebe.⁹⁰

„Vnitřní nekonečnost člověka odpovídá vnější nekonečnosti světa, vnitřní propast bytosti samočinné, ničemu konečnému se nepodřizující, má být naplněna a osvětlena, síly

⁸⁷ Tamtéž, str. 363 – 365

⁸⁸ Tamtéž, str. 370 – 371

⁸⁹ Tamtéž, str. 371 – 372

⁹⁰ Tamtéž, str. 374

tohoto vnitřního nekonečna mají být vedeny tam, kam spěje nikoli jeho sobectví, nýbrž jeho hluboká, ideová podstata, podstata bytosti univerzální.⁹¹ Výchova tedy musí vypadat tak, že člověka přivede do celku světa, kde bude spolupracovat na integraci světa, na jeho usmíření a harmonii.

3.2.3 Obecná porada o nápravě věcí lidských

Co to znamená myslet? Takové činnosti je schopen každý člověk. A znamená to, že se člověk zabývá něčím v myslí, aby poznával, jestli je něco, co to něco je, jaké to je, kde to je, atd. Každý člověk přirozeně touží po tom, aby něco vymyslel, což znamená, aby něco poznal a věděl. Stejně tak touží po dobrém a ne po zlém. Každý má své schopnosti, vždycky něco může. Z toho vyplývají tři základní pravdy. Vědět, chtít a moci. A tyto pravdy jsou fundamentem jednání každého člověka. Pramenem možného světa je tedy rozum, kterým poznáváme rozdíly věcí, vůle, abychom toužili jen po dobru a schopnosti nebo mohutnosti, díky kterým uskutečňujeme své touhy. Všichni lidé mají stejný smysl, stejnou vůli a stejné schopnosti, ačkoli jsou v jednotlivostech rozdílné.⁹²

Člověk je stvořen, aby myslel, mluvil a konal. Při tomto všem se obracíme ke třem jednotkám a to k hmotným formám, k sobě navzájem a k Bohu. Když se obracíme k tomu prvnímu, nacházíme se ve světě lidské práce, jestliže ke druhému jsme v mravním světě a nakonec obracíme-li se k Bohu, jsme ve světě duchovním.⁹³

3.2.3.1 Vztah těla a ducha

Člověk je svobodný, tedy jedná svobodně. Má být vládcem nad všemi tvory a má být společníkem svému stvořiteli. Převyšuje zvířata ve třech věcech a to v rozumu, řeči a ve svobodném a samostatném konání. Odlišuje se od nich svobodou vůle, nemusí konat nic z nutnosti. Tělo člověka je prostředkem a sídlem ducha, ten je pak tím samým pro duši. Duch řídí tělo a duše zase ducha. Tělo bez ducha se nehýbe a nic necítí a duch bez duše, neboli bez mysli, nemůže nic usuzovat a chápat. Tělo máme uzpůsobeno tak, aby zcela sloužilo nárokům rozumové duše.⁹⁴

⁹¹ Tamtéž, str. 376.

⁹² KOMENSKÝ, Jan Amos, *Obecná porada o nápravě věcí lidských – výbor z díla*, Soliton 2007, str. 55 – 58

⁹³ Tamtéž, str. 58 – 59

⁹⁴ Tamtéž, str. 75 – 76

Činnost ducha řídí duše. Ta je uzavřena v těle a je částí světového ducha. Sami můžeme vidět, že náš duch je bohatší a čistší než u zvířat. Proto máme bystřejší pozornost, silnější obrazotvornost, lepší paměť a emotivnější city.⁹⁵

To, co námi hýbe jako první, jsou vnější předměty. Ty totiž přicházejí bezprostředně, vniknou do nás, vtisknou se a mění se. Toto vše se děje v mžiku, proto nemáme žádnou šanci povolat na pomoc rozum a ani svědomí. Na mysl, myšlenky, touhy a city působí tři hlavní faktory. Vnější hmotné předměty, za druhé tělesné šťávy uvnitř těla a nakonec sama mysl, která působí nejnuitněji. Naše duše na rozdíl od zvířat je schopna vnímat nejen věci kolem sebe, ale i věci přímo uvnitř sebe sama.⁹⁶

Naše mysl má tři schopnosti. Poznává vše, co existuje díky rozumu neboli intelektu. Za druhé chce to, co prospívá, čili dobro, touto schopností je vůle. A za třetí hybnou schopnost, která vykonává vše, co obojímu slouží. Tato schopnost usiluje o věci a dává nebo ubírá jim váhu a vyznačuje se průbojností, pohybem a rozumem.⁹⁷

3.2.3.2 Rozum člověka

Rozum vykonává to, že poznáváním ověřuje věci, které se nám jeví a shromažďuje je. Rozum má tři části. První částí je vnímání. Díky němu přijímáme vnějšími smysly všechny věci a vůbec vše, co se vyskytuje. Druhou částí je úsudek. To je vedeno vnímáním a má zkoumat a rozeznávat vnímané, jestli je pravdivé či nikoli, dobré nebo zlé. Je důležité, aby byl úsudek pevný a důsledný, což je také jeho pravá hodnota. Úsudek je vlastně schopnost rozumu, neboli mysli, všechno zaznamenat, postřehnout a poté rozvážit. Třetí a poslední částí je paměť. Ta nám pomáhá uchovávat to, co poznáme, abychom to v budoucnu mohli využít. Paměť ovšem není totéž co rozpomínání. Paměť nám vše ukládá, zatímco rozpomínání vyjímá na povrch to, co je uloženo. Je třeba, aby paměť byla rozsáhlá a obsáhlá. Jinak řečeno, vnímání člověku přináší myšlenky, úsudek je utřídí a paměť je posiluje. Vnímání jako první něco poznává, ačkoli to nemusí ještě chápat, nebo to teprve sbírá. Úsudek to vše rozděluje, rozlišuje, vyměřuje. A paměť to znovu poznává a posiluje.⁹⁸

⁹⁵ Tamtéž, str. 77

⁹⁶ Tamtéž, str. 77 - 78

⁹⁷ Tamtéž str. 78

⁹⁸ Tamtéž, str. 79 – 80

Rozum je prostředek k poznání čehokoli. A sestává z vnímání, úsudku a paměti, nadání, rozsuzování a upevňování. Co je to nadání? Nadání vyhledává věci. Nastavuje se věcem, vše zaznamenává a postřehuje rozdíly. Tato schopnost mysli ovšem není u všech lidí stejná. Nadání je rozdílné u každého člověka stejně jako lidská povaha.⁹⁹

Náš rozum sám o sobě nic nepochopí. Když se ale obrátí k věcem, tak na ně okamžitě působí a ony na něj. Má naše mysl vrozené pojmy nebo je přijímá díky smyslům od věcí? To, co máme od přírody vrozené, je schopnost vnímat. Ale věci přijímáme díky vnímání jen z vnějšku, od předmětů. Komenský říká, že Aristotelův výrok o nepopsané desce není přesný a vhodný. Opačný výrok, který říká, že naše mysl je zavřená kniha, se Komenskému také nezamlouvá. Pravda je totiž někde uprostřed mezi těmito dvěma výroky. Mysl je aktivní možnost, kterou jsme schopni uvést k nějaké aktivitě vlastní silou a to jen proto, že ji podněcují vnější předměty.¹⁰⁰

Intelekt vstřebává, uspořádává a rozšiřuje obrazy věcí. Obrazy věcí má člověk díky smyslům a podle Komenského se nazývají tvary, ideje, představy a obrazy. Náš intelekt vykonává tři činnosti. Od smyslů přijímá tvary věcí v takové podobě, ve které se ukazují. To jsou představy. Z takových jednoduchých vjemů dále odvozuje obecné pojmy. Následně díky uvažování neboli pojmovému myšlení z obecných pojmů vybírá a uspořádává zvláštní poznatky a činí závěry. Do mysli se nám tedy vtiskují obrazy věcí, které můžeme rozdělit na tři druhy, představy, pojmy a závěry.¹⁰¹

3.2.3.3 Vůle člověka

To, co vykonává vůle, je, že uchopuje věci a schvaluje jen ty dobré. A právě tím, že věc přijme nebo odmítne, usměrňuje člověka. „Vůle má žádosti, které ukazují, co má člověk chtít; city, které pobádají, aby chtělo to, co má; svědomí, které schvaluje, nebo neschvaluje chtěné či nechtěné.“¹⁰²

Vůle je střední a hlavní schopností rozumné duše. Díky této schopnosti si svobodně vybíráme nebo zamítáme poznané věci, předměty, objekty. Skládá se opět ze tří částí. První částí jsou touhy nebo pudy. Ty se týkají všeho dobrého. V této části se vyskytují

⁹⁹ Tamtéž, str. 80 – 81

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 82 – 83

¹⁰¹ Tamtéž, str. 83

¹⁰² Tamtéž, str. 79.

ještě nástroje, které se snaží k dobru dojít. Druhou částí je svoboda volit si tu či onu věc. Třetí a poslední částí je svědomí, „které schvaluje nebo neschvaluje chtění nebo nechtění před činem, při činu a po činu.“¹⁰³ K jakékoli volbě, která nastává, se připojují ještě nerozhodnost, rozvažování a rozhodnutí.¹⁰⁴

3.2.3.4 Poznání člověka

Máme tři druhy smyslů. A to smysly vnější, vnitřní a nejvnitřnější. Těmi prvními smysly vnímáme blízké nebo vzdálené věci kolem nás. K tomu nám pomáhá hmat, chuť, čich, sluch a zrak, které jsou nástroji vnějšího vnímání. Druhým typem smyslů jsou smysly vnitřní, kterými vnímáme to, co do nás vstoupí vnějšími smysly, tedy obrazy. Vnímáme tři druhy obrazů. Obraz vznikající, na který musíme obrátit svojí pozornost. Dalším obrazem je obraz, který už vznikl a o kterém rozvažujeme. Tady jde o naší obrazivost neboli fantazii. U třetího typu nám pomáhá naše paměť. Když vzpomínáme, vytane nám na mysl obraz, který se znovu hlásí a vyvstává. Posledním druhem smyslů je nejvnitřnější smysl. Jím vnímáme samotné uspořádání naší bytnosti, tedy to, co je v nás zakořeněno. Ten se také jako smysl předešlý, dále dělí na tři části. A to na vrozený pud, tedy přirozenou náklonnost k něčemu. Dále na vrozenou pravdu, kterou intelekt odlišuje od klamu. A konečně na vrozenou schopnost k uskutečnění něčeho.¹⁰⁵

3.2.3.5 City člověka

„Cit jest určitý stav mysli pohnuté vnímáním věcí.“¹⁰⁶ Nastává díky vnitřnímu nebo vnějšímu smyslu. Jeho podoba spočívá v pohybu k věci, od věci nebo obojím způsobem najednou. Pokud vnímáme něco krásného a prospěšného, vytváříme si k té věci lásku, která obsahuje řetězec citů. Nejdříve nastává příjemnost. Poté přichází žádost, máme chuť tu věc mít. Proto ji začneme vyhledávat a usilovat o ni. Pokud se naskytnou prostředky, jak takové věci dosáhnout, přichází naděje. Naděje se vyvine v radost, která se dostaví, jestliže jsme té věci již dosáhli. Poté, když se věci zmocníme, vznikne rozkoš. Rozkoš je

¹⁰³ Tamtéž, str. 84.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 78 – 79

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 81

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 84

příjemnost myslí, která se rozlévá do všech jejích koutů. Tento příjemný stav myslí se ovšem po nějakém čase mění v nasycenost a omrzelost.¹⁰⁷

Jak je to s negativními city? Máme tedy na mysli něco ošklivého, zlého, škodlivého. Vznikne nenávisť, která, stejně jako láska, obsahuje sedm druhů citů. Nejdříve v nás konkrétní věc vyvolá nelibost. To nás nutí, abychom se od té věci odvrátili. Odklon přejde v útěk. Pokud nemůžeme utéct, ovládne nás pocit strachu a obavy. Strach je doprovázen pocitem úzkosti. Ta přechází v smutek. V sedmé a poslední fázi, které můžeme dosáhnout při pocitu něčeho nelibého, se objevují pocity jako hrůza, zděšení, bolest, sklíčenost, zoufalství.¹⁰⁸

City se u jednotlivých lidí liší. Mohou se lišit tím, že každý člověk jinak vnímá. A dále tím, že každá mysl je jinak utvořena. Rozdílnost citů může ovlivnit lidská náchylnost, napětí nebo uvolnění obrazivosti, proto stejná věc může vyvolat v jednom člověku jiné city než ve druhém. Člověk se liší od ostatních tvorů tím, že podléhá mnohem více citům a změnám. Lidé totiž participují na věcech. Ačkoli nemá každý člověk stejné city, lze najít sedm druhů, které jsou všem lidem společné. Od dobra pocházejí radost, naděje, veselost. Od zla pocházejí strach a stud, smutek a zmatek, lítost a bolest, soucit. Posledním citem, který je společný dobru i zlu, je hněv neboli touha po pomstě.¹⁰⁹

3.2.3.6 Jednání člověka

Co je cílem lidského jednání? Především blaženost neboli nejvyšší dobro. Dokazuje nám to nejnvtřnější pud člověka. To, co nejvíce chceme je, aby se nám vedlo dobře. Vyhýbáme se proto nepříjemným věcem, obáváme se smrti a záhuby. Smysly a rozum nás informují o tom, co je dobré a co zlé. Jsme tedy schopni volit mezi dobrem a zlem a rozlišovat je. Vůle nám byla dána proto, abychom s rozvahou dosáhli zvolené věci.¹¹⁰

K jednání nás vedou tři motivy. Prvním je mysl, její vnitřní pud a nastřádané poznatky neboli myšlenky. Druhým motivem jsou tělesné šťávy, které umožňují myslí, aby

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 84

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 84

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 84 – 85

¹¹⁰ Tamtéž, str. 85

se zabývala stále jinými myšlenkami a touhami. A třetím a posledním motivem jsou vnější objekty. Ty dávají mysli příležitost tím, aby myslela a něco chtěla. ¹¹¹

Jak je to s rozvážným jednáním? Ve světě mravním Komenský píše, že je potřeba, aby žádný čin nebyl vykonán bez úvahy. Musíme uvažovat o věcech, které pocházejí z předsevzetí nebo z náhody. Když se rozhodujeme, měli bychom mít užitečný cíl. Takového cíle lze dosáhnout za pomoci prostředků. Tyto prostředky ovšem nesmí být klamně a neurčité, musí být snadné k použití a měli bychom jich mít spíše méně nežli více. ¹¹²

Rozumnost má tři stupně. Tím prvním je, že předvídá důsledky věcí, druhým, že se umí vyvarovat zla a držet se dobra a třetím, že je schopna poslechnout radu, která toto hlásá. Vlastností rozumnosti je totiž nechat se poučit z příkladů druhých. Naše rozumnost se také zdržuje úsudku, pokud jsme ještě zcela nepoznali nějakou věc. Zásada, kterou máme dodržovat při rozvážném jednání je, že se nesmí činit nic neúčinného. ¹¹³

¹¹¹ Tamtéž, str. 85 – 86

¹¹² Tamtéž, str. 107

¹¹³ Tamtéž, str. 108 – 109

4. SROVNÁNÍ

4.1 SROVNÁNÍ - DĚTSTVÍ A VÝCHOVA

Jak jsem již psala v první kapitole, byl to Jan Amos Komenský, který vyslovil myšlenku, že je třeba věnovat pozornost individuálním zvláštnostem dětí. Nejsou totiž kopii dospělých. Mají své charakteristické vlastnosti, rysy a zvláštnosti. Tento názor zastával i John Locke.

Zatímco John Locke svůj spis *O výchově* píše jako rady pro své přátele, kteří vychovávají gentlemany, Komenský hlásá, že se mají vzdělávat všichni lidé bez rozdílu. Locke radí, jak má vypadat správný gentleman, jaké má mít ctnosti, jak se má chovat ve společnosti, jestli se má učit latinsky, či nejdříve správně anglicky. Takový gentleman pak povede společnost. Komenský své spisy o výchově věnuje širší společnosti. Děti jsou bez rozdílu všechny stejné. Nezáleží na majetku, pohlaví či stavu, do kterého to či ono dítě patří. Všechny by měly být vzdělávány.

Ačkoli v knize Dagmar Čapkové se píše: „Lockovo ... úsilí o harmonické rozvinutí všech sil člověka od útlého dětství mělo sociální paralelu v tendenci o všeobecnou výchovu, neboť jestliže výchova a vzdělání jsou procesem rozvoje jedince ..., pak tímto procesem procházejí všichni, výchova se stává prostředkem rozvoje společenského.“¹¹⁴ Přesto se Locke v knize *O výchově* soustředil na výchovu gentlemanů.

Komenský koncipuje své myšlenky o výchově jako o výchově celoživotní. Všichni lidé se mají vzdělávat po celý svůj život. Mají zdokonalovat sebe i ostatní. „Výchova, která prostupuje celý život člověka od prenatálního období do konce života, vnese harmonii do života každého jednotlivce a povede ho k tomu, aby se účastnil procesu budování sjednoceného, smířeného a harmonického světa.“¹¹⁵ Zatímco Locke ve svých spisech uvažuje jen o výchově mládeže, Komenskému nejde jen o mládež. Ačkoli Locke píše, že dojmy, které si vytváříme v dětství, ovlivňují celý náš budoucí život, v jeho spisu *O výchově* zmínku o tom, že by výchova měla být záležitostí celého života, nenajdeme tak, jak je tomu u Komenského.

¹¹⁴ ČAPKOVÁ, Dagmar, *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku do konce 18. století*, Praha: SPN 1980, str. 94

¹¹⁵ PÁNEK, Jaroslav, *Comenius Teacher of Nations*, Praha: Orbis; Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1991, str. 63

Oba považují za důležité jak zdraví tělesné, tak zdraví mysli. Říkají, že je potřeba, aby byl zdravý duch ve zdravém těle. Neopomíjejí hygienu, střídmost v jídle, pití a oblékání.

Zastávají názor, že je potřeba, aby byla v souladu jak dětská svoboda, tak autorita. Důležitá je mírná kázeň a kontrola rodičů, protože jedině tak se rozum bude vyvíjet správným směrem. Pro děti je důležité, aby si hrály, aby pořád něco dělaly a zkoušely a také chybovaly. Rodiče musí děti vést citlivě a shovívavě.

Zdůrazňují také to, že děti se učí příkladem. Měli bychom jim jít příkladem a především nekonat sami to, co nechceme, aby konaly. Oba dále hlásají, že u dětí by se neměla trpět lež. Je to nejhorší vlastnost, která nesmí být tolerována. Pro jednoho je lež otrockou neřestí, pro druhého je to veliká vada, která jen zakrývá nedostatky. Podobným nešvarem je i zahálka. Oba vědí, že by dítě nemělo zůstat s rodiči déle než do šestého roku života, poté začíná zahálet.

To, k čemu mají být děti vychovávány, je pro oba v podstatě stejné. Mají to být především dobré mravy, ušlechtilost, moudrost a vzdělání. Komenský navíc přidává víru, která je u Locka zahrnuta pod ušlechtilostí. Učení ušlechtilosti u něj začíná správným vštípením pojmu Boha.

Nejdůležitějším shodným pojmem u obou filosofů je pojem hry a potěšení. Dítě by mělo být správně naladěno a v potěšení by mělo vyrůstat a být vychováváno, protože dobrá mysl je půl zdraví člověka. Hra je pro oba nejlepší výchovnou metodou. Učení by nemělo být pro děti povinností, ale oddechem, hrou, při které děti cvičí nejen tělo, ale zároveň i mysl. Hra je také podstatná pro rozvoj hloubavosti, rozumu i charakterových vlastností.

Komenský se ve všem obrací k Bohu, již matka se musí modlit za dítě, aby mu byly vštípeny ty pravé vlastnosti a schopnosti. V pobožnosti má být jako první vychováváno. Má umět nazpaměť Desatero, modlitby a chvalozpěvy. U Locka je samozřejmě pojem Boha a jeho uctívání také podstatnou věcí, vždyť správné vštípení pojmu Boha je základem ušlechtilosti, ale nepřikládá tomu tak veliký důraz jako Komenský.

4.2 SROVNÁNÍ – DOSPĚLOST

Komenský byl českým teologem, spisovatelem, posledním biskupem Jednoty bratrské, zakladatelem moderní pedagogiky. Byl jedním z našich největších myslitelů. Jak

píše Jan Patočka: „Podivně stojí tento muž mezi dobami; není plně domovem ve své době, nemá porozumění pro mnohé z největšího, čím žila a co se v ní připravovalo, ale za to tvoří most mezi předcházejícím, renesančním údobím, a 18. stoletím; osvícenství ho kritizovalo a odmítalo, ale jeho myšlenka a program všeobecného vzdělání je přece nejpozoruhodnějším úvodem k němu.“¹¹⁶.

Locke byl anglický filosof, politik a pedagog. Byl představitelem anglického empirismu, který rovněž založil. Zastával názor, že lidské poznání pochází ze zkušenosti, člověk je tedy nepopsaná deska. Tím stojí v opozici proti Descartovi a jeho racionalismu, který hlásal, že existují vrozené ideje. „Ovlivnil významně následující osvícenskou filosofii, francouzské materialisty a sociální koncepce v 18. a 19. století.“¹¹⁷

Zatímco John Locke zastává Aristotelův výrok, že lidská mysl je nepopsaná deska, Komenský říká, že to není zcela přesně a vhodně řečeno. Locke je empirik, který tvrdí, že lidské poznání je založeno jen na zkušenosti, ať už zkušenosti vnitřní nebo vnější. Je proti racionalismu a tedy jakýmkoli vrozeným ideám. Naproti tomu Komenský se snaží racionalismus a empirismus spojit. „Poznání vzniká stálou interakcí mezi zkušeností a obsahy mysli, jejichž základem jsou určité vrozené schopnosti a pojmy.“¹¹⁸

Pro Komenského víra kontroluje a napravuje rozumové poznání, rozum je tedy podřízen víře. U Locka je tomu naopak. Víra je naprosto podřízena rozumu, ale neopomíjí pojem Boha ani víru v něj. Boha považuje za jeden ze tří druhů substancí. Říká, že Bůh je bez počátku, neměnný, nekonečný, věčný, všudypřítomný. Ovšem ideu Boha vrozenou nemáme.

Každé Komenského dílo, naproti dílu Lockovu, ať už je to dílo filosofické, teologické, atd., je vždy dílem pedagogickým. Jde mu o to, aby se každý člověk vzdělával po celý svůj život. Také zdokonaloval sebe a své okolí. Ze vzdělání pak plyne náprava všech lidí ve všech věcech vším způsobem. Člověk je v Labyrintu pojímán jako falešný tvor, který zná jen násilí, přetvářku a zneužívání moci. V Obecné poradě jsou pak stanoveny myšlenky, jak takového člověka napravit, aby byl schopen napravit celý svět,

¹¹⁶ PATOČKA, Jan, *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*, Praha. Nakladatelství československé akademie věd 1963, str. 340.

¹¹⁷ KOLEKTIV AUTORŮ, *Filosofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 1998, str. 240.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 216.

dojít k míru, celku a harmonii. Toho dosáhne jen tehdy, bude-li moudrý, mravný a zbožný. Takové myšlenky u Johna Locka nenalezneme. Nejde mu o nápravu člověka ani světa. Není všeobecným pedagogem, který svá díla pojímá v tomto duchu. Je spíše lékařem, který zkoumá člověka, jak poznává, myslí, vnímá, přemýšlí, atd.

Oba se liší v pohledu na rozdíl mezi člověkem a zvířaty. Podle Locka je rozdíl v řeči a v rozumu, který převyšuje člověka nad ostatní bytosti. A nejen to, dává mu nad nimi převahu. Komenský také tvrdí, že člověk převyšuje zvířata v rozumu a v řeči, ale přidává k tomu ještě svobodné jednání a samostatnost. A navíc to, že se člověk od zvířat odlišuje tím, že mnohem více podléhá citům.

Oba se u člověka zabývají vůlí, poznáním, pamětí, vnímáním, jednáním. Poznání rozdělují na tři druhy. Komenský na vnější, vnitřní a nejvnitřnější. Zatímco Locke ho rozděljuje na intuitivní, důkazné a smyslové poznání. Mohli bychom říci, že vnější poznání u Komenského můžeme přirovnat k Lockovu smyslovému poznání.

V Obecné poradě nalézáme kapitolu O citech. U Locka se nic takového nevyskytuje. City Locke v podstatě opomíjí jak u dětí, tak u dospělých. Ovšem obdobné city, o kterých píše Komenský, zahrnuje pod mody slasti a strasti. Slast a strast a dobro a zlo jako to, co je způsobuje, dávají do pohybu naše vášně. Jak u Locka, tak u Komenského v nás to, co je příjemné, krásné a dobré vyvolává pocit lásky. To, co je ošklivé a nepříjemné v nás vyvolává nenávisť.

Oba se zabývají rozumem člověka. Pro Locka se rozum dělí na čtyři stupně, pro Komenského na tři části, protože věří, že všude jsou vtištěny stopy Boží trojice. Lockovými čtyřmi stupni rozumu jsou odkrývání a hledání pravd, poté utřídění, pak pochopení a uvědomění, a nakonec vytvoření závěru. Komenského třemi druhy rozumu jsou vnímání, úsudek a paměť. Úsudek vše rozděljuje, rozlišuje a vyměřuje. Nalézáme jistou podobnost mezi čtyřmi stupni rozumu podle Locka a Komenského dvěma druhy rozumu, tedy vnímáním a úsudkem. Paměť Locke nezahrnuje pod rozum, ale pojímá ji jako jeden z kroků k poznání.

5. ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala tématem dětství a dospělost z pohledu Johna Locka a Jana Amose Komenského. Nejprve jsem zmapovala každé téma obou myslitelů zvlášť a poté provedla srovnání.

Téma dětství pojímají oba z pohledu výchovy. John Locke své teorie o výchově směřuje k rodičům, nebo vychovatelům, kteří vychovávají gentlemany. Naproti tomu Jan Amos Komenský chce vychovat všechny děti tak, aby z nich vyrostli lidé, kteří budou schopni vzdělávat a napravovat sebe, ostatní ve svém okolí a celý svět. Zde ale jejich výchova nekončí. Lidé by se měli vzdělávat podle Komenského po celý život.

Oba pojímají dítě ne jako napodobeninu dospělého člověka, ale jako někoho, kdo má své charakteristické vlastnosti, vlohy a musí být vychovááno a vzděláváno jiným způsobem než u dospělého. K tomu, abychom poznali, jaké charakterové rysy, vlastnosti a vlohy dítě má, nám může pomoci hra. Při ní jsou děti uvolněné a přirozené a my tak o nich můžeme zjistit více. Pro oba je hra také pomůckou při vyučování.

U dospělého člověka pozorujeme, že je obdařen rozumem, pamětí, vnímáním, city, vášněmi a řečí. Pro Komenského je někým, kdo má napravovat svět, sebe i ostatní. Člověk je podřízen Bohu a jen jeho má poslouchat. Má být mravný, ctnostný, dobrotivý. Locke se dívá na člověka jako na bytost, která je schopna mluvit, myslet, vnímat, užívat rozum tak, aby správně poznával věci. Také pohlíží na člověka jako na někoho, kdo je schopen vést společnost.

Každá myšlenka Jana Amose Komenského je prodchnuta vírou v Boha. Jak dítě, tak dospělý člověk musí samozřejmě v Boha věřit, má mu být zcela podřízen, obávat se ho a neustále se k němu obracet. Dle mého názoru John Locke takto radikální v otázce víry není. Ovšem i on v Boha věří. Zastává názor, že nám poskytnul schopnosti, jak ho poznat. Dokazuje, že Bůh existuje tím, že člověk nemohl vzniknout z ničeho a proto tu musí být něco vyššího, moudřejšího, všemohoucího, co člověka stvořilo. Ale jeho teze jak výchovné u dětí, tak i ty, které se týkají dospělých, se o víru v Boha tolik neopírají.

Lze teorie těchto dvou filosofů vůbec srovnávat? Neliší se svými myšlenkami, vizemi, zeměmi, životními osudy tak mnoho, že je takové srovnání neproveditelné? Při mém hlubším poznání jejich díla jsem zjistila, že mají více společného, než by se mohlo na

první pohled zdát. Sice se v mnoha názorech odlišují, ale ve své podstatě jim jde o totéž. Zaměřují se oba na dětství a výchovu, protože chtějí vychovat člověka, který bude mravný, ctnostný, ušlechtilý, vzdělaný a prospěšný své společnosti. Tímto úmyslem díla obou myslitelů přesahují až do dnešní doby a jejich názory a myšlenky jsou aktuální i dnes, především tím, že nezůstali lhostejní k problémům své doby.

6. BIBLIOGRAFIE

Primární literatura

KOMENSKÝ, Jan Amos, *Informatorium školy mateřské*, Praha: Academia 2007

KOMENSKÝ, Jan Amos, *Labyrint světa a ráj srdce*, Brno: Tribun EU s.r.o. 2009

KOMENSKÝ, Jan Amos, *Obecná porada o nápravě věcí lidských – výbor z díla*, Soliton 2007

LOCKE, John, *Esej o lidském rozumu*, Praha: Svoboda 1984

LOCKE, John, *O výchově*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984

Sekundární literatura

BLAŽKOVÁ, Alena, *Filosofický slovník*, Praha: Euromedia Group, k. s. 2006

ČAPKOVÁ, Dagmar, *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku do konce 18. století*, Praha: SPN 1980

KOLEKTIV AUTORŮ, *Filosofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 1998

PATOČKA, Jan, *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*, Praha. Nakladatelství československé akademie věd 1963

Cizojazyčná literatura

PÁNEK, Jaroslav, *Comenius Teacher of Nations*, Praha: Orbis; Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1991